

Вознюк О. В. Нова модель психокорекції "дітей дощу", "дітей сонця" та дітей з ДЦП // Інклюзія в умовах професійної (професійно-технічної) освіти: зб. наук. праць. матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 18 квітня 2019 р.) / за ред. І. Д. Сахневич. – Житомир: Вид. О.О.Євенок, 2019. – 234 с. – С. 7-14.

О. В. Вознюк,
доктор педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
alexvoz@ukr.net

НОВА МОДЕЛЬ ПСИХОКОРЕКЦІЇ "ДІТЕЙ ДОЩУ", "ДІТЕЙ СОНЦЯ" ТА ДІТЕЙ З ДЦП

Нова модель дітей з синдромом Дауна, дітей-аутистів та дітей з ДЦП будується на основі міждисциплінарного підходу та концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку. Показано, що корекція "дітей сонця" передбачає активізацію лівопівкульового начала, а діти-аутисти корегується завдяки розвитку у них правопівкульового начала зі всіма терапевтично-тренінговими наслідками, що з цього випливають. Психокорекція дітей з ДЦП реалізується завдяки педагогіці усвідомлених сновидінь.

Ключові слова: шизофренія, маніакально-депресивний психоз, психопатологічна вісь, конституціональна вісь, усвідомленні сновидіння.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки № 852 від 15.09.08 р. "Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку", до спеціальної школи для розумово відсталих дітей почали зараховуватися діти не тільки з легкою, але і з помірною

розумовою відсталістю. Кількість дітей в спецшколах із зазначеним діагнозом щорічно зростає. Нова парадигма інклюзивної освіти передбачає, що діти з особливими потребами можуть інтегруватися у соціально-педагогічне середовище, тобто навчатися в освітніх закладах.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми.

Відтак, значно зростає актуальність корекційно-розвивальної роботи з різними категоріями аномальних дітей, теоретичні аспекти якої представлено у дослідженнях українських дефектологів (В.І.Бондар, Н.М.Гончарук, В.В. Засенко, І.Г. Єременко, Н.Л.Коломийський, В.Г.Коляденко, М. П. Матвєєва, О.В.Романенко, В.М.Синьов, Т.В. Сак, Т.В.Скрипник, Є.Ф. Соботович, В.В. Тарасун, В.В.Тищенко, М.К.Шеремет, Л.О.Ханзерук М.Д.Ярмаченко та ін.). Актуальним постає експериментальний доробок вітчизняних та зарубіжних дефектологів, де містяться дані про особливості корекційного навчання учнів (Т. В. Єгорова, Г. І. Жаренкова, Н.М. Компанець, Н.І.Корольке, Ю.Б.Максименко, Н.О.Менчинська, Н.А. Нікашина Л. І. Прохоренко, Н. О. Пипіна, Т. Д. Пускаєва, Р.Д. Тригер, С.Г.Шевченко та ін.). Важливими постають системні дослідження, які мають на меті розробити методологічні засади корекційної педагогіки. Так, на увагу заслуговує концепція системи психокорекції дітей з розладами аутичного спектра, яку розробив Т.В. Скрипник [17].

Метою статті постає концептуалізація системи психокорекції дітей з синдромом Дауна, дітей-аутистів, а також дітей з ДЦП.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наша система будується на *концепції функціональної асиметрії головного мозку людини (ФАМ)*, основні аспекти якої можна представити у деяких принципових положеннях [4: 534-436; 2; 10; 19; 21]:

ФАМ людини є виявленням просторово-часової організації мозку, яка пов'язана з особливою диференційованістю матерії, коли залежність свідомості від мозку або формування мозку стало можливим, певно, завдяки еволюції простору та часу, що стало у кінцевому підсумку формами прояву психічних процесів [2: 146].

Права півкуля (ПП), яка функціонально й генетично є більш прадавньою, ніж ліва (ЛП), виявляє більшу генетичну обумовленість на відміну від лівої. Еволюція людини в онто- та філогенезі проходить від ПП до ЛП, а від неї до їх функціонального синтезу.

У парній роботі півкулі мозку функціонують асиметрично у часі: ПП – у теперішньому з опорою на минуле, ЛП – у теперішньому зі зверненістю до майбутнього часу [2: 140].

Право- і лівопівкульові функції, що диференціюються за ознаками статевого диморфізму, є своєрідним психосоматичним фокусом (вищим психічним регулятором) людського організму, оскільки співвідносяться з такими сторонами людини, як механізм цілеутворення та механізм пошуку (вибору) засобів досягнення мети, емпатія та рефлексія, екстраверсія та інтроверсія, довільна та мимовільна сфери психічної діяльності, перша та друга сигнальна системи, сила та слабкість, лабільність та інертність, збудження та гальмування нервових процесів, фази сну, ерготропні та трофотропні функції організму та ін. [10: 44-138].

Психічні процеси, які залежать від правої півкулі, включають в себе сенсорні асиметрії, а процеси, що залежать від лівої півкулі, співвідносяться з руховими асиметріями [2: 51-52]. При цьому права півкуля наближає предмети до спостерігача, а ліва – віддаляє, права віддає перевагу мелодії, гарячій кольоровій гамі, континуальним геометричним формам, а ліва – ритму, холодній кольоровій гамі, дискретним формам [1].

Активність ПП реалізується у стані гіпнотичного трансу [Каструбин], а ЛП – здійснює вольове зусилля [13], коли ПП активна у фазі швидкого, а ЛП – повільного сну [10: 44-138; 20].

Стратегії обробки інформації півкулями мозку протилежні, взаємодоповнювальні та взаємокомпенсаторні. ПП функціонує за принципом позитивного, а ЛП – негативного зворотного зв'язку. Правопівкульовий (ПП) спосіб обробки інформації – це емоційно-образний, предметно-експресивний, цілісно-синтетичний, континуальний тип психічної активності, який виявляє

багатозначний лінгвістичний та мотиваційно-смісловий контексти сприйняття та освоєння дійсності. ПП – базис підсвідомого, інтуїтивного прояву людської психіки. ЛП стратегія пов'язана з абстрактно-логічним та понятійно-концептуальним, дискретно-аналітичним світосприйняттям, яке виявляється у однозначному лінгвістичному та мотиваційно-смісловому контекстах розуміння світу. ЛП – базис свідомого прояву людської психіки (як показали дослідження О. Р. Лурія [12], люди, котрі не володіють повною мірою абстрактним – вербальним, лівопівкульовим – мисленням, виявляють неспроможність аналізувати якості своєї особистості і, певно, їх не мають), що реалізує соціальні феномени волі та скепсису [19; 2; 10].

Зауважимо про важливість урахування зазначених особливостей в освітньому процесі. На думку С.С. Пальчевського, цілісний процес пізнання здійснюється в результаті взаємодії операцій, які виконуються півкулями головного мозку людини. "Однак процес пізнання стає неповним, або й взагалі неможливим не лише тоді, коли зв'язок між півкулями головного мозку порушується внаслідок хвороби чи травми, а й тоді, коли згадане порушення відбувається на соціально-психологічній основі в процесі виховання та навчання. Дитяче сприйняття оточуючого світу відзначається цілісністю. Дитина звикла до формування у правій півкулі образу останнього у всьому багатстві геометричних форм, асоціацій, барв, запахів, звуків. У лівій у цей час твориться своєрідний словесний каркас "відбитого" у правій півкулі. У цей каркас-схему, наче сторінки в книгу "вставляються" образи. Таким чином і спрацьовує механізм довготривалої пам'яті. Порушення синхронності в роботі двох півкуль кори головного мозку якраз і пов'язується з порушенням пропорцій "свідоме – несвідоме" або "раціональне – чуттєве" у процесі педагогічного впливу на школяра. Отже, межею прогресивного характеру традиційної навчальної системи найчастіше, з нашого погляду, виступає дисбаланс по лінії "свідоме – несвідоме", "раціональне – чуттєве". За цією межею швидка стомлюваність учнів, нерозуміння і несприйняття нового навчального матеріалу, апатія до навчання" [14: 118].

У психології півкульовий дуалізм відбивається в явищі, що іменується “**конституційною віссю**”, полюсами якої є два протилежних кречмерівських конституційних типи – шизотимний та циклотимний (астенічний та гіперстенічний).

Цікаво, що в самій назві “**циклотимний**” закладено відношення цього типу людини до сфери *циклопричинності* (пор. з циклічними психозами), в той час як поняття “**шизотимний**”, тобто “розщеплений”, дає нам натяк на відношення цього типу людини до сфери класичної *лінійної причинності*.

У психіатрії півкульовий дуалізм втілено в понятті “**психопатологічної осі**” [9], що координує відношення між двома полярними типами психічних патологій – шизофренією та циклічними психозами, які співвідносяться з функціями півкуль [19; 21].

Для *шизофренії* характерна “емоційна тупість та холодність афективного життя... шизофренічну форму мислення часто називають символічною, маючи на увазі ту її особливість, що вона нічого не бере в буквальному сенсі, а все в інакомовному” [8: 62-63]. Можна сказати, що шизофреніку притаманне множинне, розщеплене абстрактно-логічне світосприйняття в його крайньому патологічному вираженні, що проявляється в прагненні людини, яка знаходиться під владою цієї патології, все класифікувати, схематизувати. Для другого типу патології характерно крайнє вираження цілісного предметно-образного, чуттєво-експресивного світоспоглядання, що проявляється в тенденції все “тоталізувати”, кристалізувати у формі надцінного тотального уявлення чи ідеї.

Таким чином, ми маємо розщеплене дискретно-множинне (“речовинне”, лінійнопричинне) **лівопівкульове** та цілісне континуально-синтетичне (“польове”, циклопричинне, тобто ціліснопричинне) **правопівкульове** відображення світу в його патологічному вираженні. При цьому, як пише Л.С. Виготський, “розщеплення розглядається як функція, що однаковою мірою притаманна хворобливій та нормальній свідомості... яка виявляється в такій же мірі необхідною при абстракції, при довільній увазі, при утворенні понять, як і

при виникненні клінічної картини шизофренічного процесу” [8].

Подібним же чином і для правопівкульового, цілісно-континуального, емпатійного відображення світу характерні різні психічні “рівні” (норма, акцентуація, патологія), які в своїй суті мають загальну психофізіологічну основу. Так П.Б. Ганнушкін, характеризуючи риси конституційно-депресивних осіб, пише, що за їх “похмурою оболонкою звичайно жевріє велика доброта, чуйність та здатність розуміти душевні рухи інших людей” [9].

Психічні модуси людини корелюють як з чотирма типами півкульової активності, так і з чотирма типами неврозів, які П.В. Симоновим пов’язуються з порушенням одного з відділів головного мозку [16].

Ми вважаємо, що, оскільки півкулі мозку є своєрідним психосоматичним фокусом людини, чотири типи неврозів відповідають одному з психічних модусів людини.

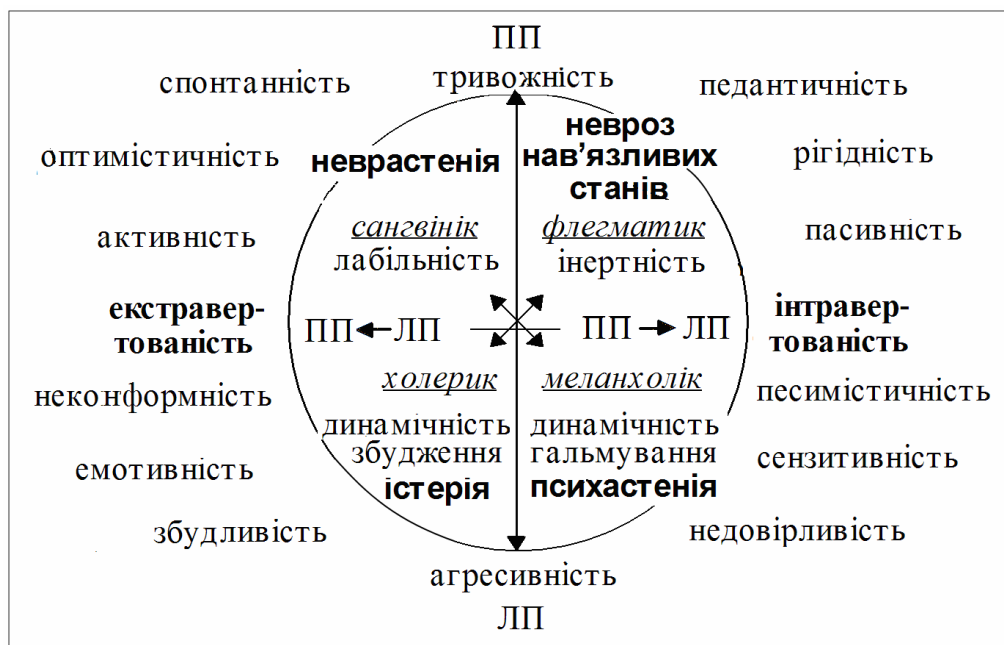

Рис. 1. Інтегральна модель психологічних феноменів людини

Так укорінювання в психологічному стані холерика відповідає, на нашу думку, істерії (демонстративність переживань), оскільки в даному випадку маємо тенденцію до розвитку емоційного правопівкульового (сугестивного: як вважають деякі дослідники, в стані гіпнотичного трансу активна переважно права півкуля) компоненту поведінки, який сполучається з лівопівкульовою

поведінкою, що передбачає нагнітання реакції демонстративно-істеричного, екзальтованого характеру.

Укорінювання в психологічному стані меланхоліка відповідає психастенії (стан страху, невпевненості, вагання), що впливає з особливостей лівопівкульового реагування на малозначні, низьковірогідні сигнали.

Укорінювання в психологічному стані флегматика відповідає неврозу нав'язливих станів.

Укорінювання ж у психологічному стані сангвініка відповідає неврастенії (перенапрузі), оскільки в даному випадку наявний розвинутий правопівкульовий емоційний стан збудження, що призводить до виснаження емоційних ресурсів психіки людини.

І якщо активність правої півкулі співвідноситься з нервовими процесами збудження, а лівої – гальмування, то у хворих на неврастенію баланс нервових процесів зсунутий у бік процесів гальмування, а у хворих на невроз нав'язливих станів – у бік процесів збудження [13: 97], що пояснюється вищевикладеними міркуваннями.

Крім цього, як ми бачимо на *рис. 1*, психастенія характеризується домінуванням лівопівкульової активності, коли друга сигнальна система переважає над першою, що і підтверджується дослідженнями. А істерія характеризується переходом від лівої до правопівкульової активності, тобто переважанням першої сигнальної системи над другою, що знову ж підтверджується дослідженнями [18: 240].

Розглянуті психопатологічна та конституційна вісі постають важливим методологічним підґрунтям розуміння взаємовідношення аутичних розладів (ЛП феномену) і хвороби Дауна (ПП феномену).

Відповідно, *хвороба Дауна, яку можна вважати ПП феноменом*, корегується завдяки розвитку в дитині ЛП форм психічної активності. У 1866 році англійський науковець Д. Л. Даун описав хворобу, яка у тому числі проявляється у специфічному зовнішньому вигляді, через який науковець назвав цю хворобу "монголоїдною ідіотією". Це можна пояснити такими

даними: як засвідчили дослідження В.В. Аршавського, у представників народів, що живуть у Північно-Східних районах Євразії, у стані бадьорості відносно посилена активність правої півкулі [15]. Це засвідчує, що у народів, які знаходяться на "правопівкульовому" рівні розвитку, першу скрипку відіграє активність правої півкулі [4: 460; 3; 5].

Психокорекція дітей з ДЦП може проводитися за допомогою *педагогіки усвідомлених сновидінь*. До єдності свідомості і підсвідомості як мети освітнього процесу ведуть як творча діпластична діяльність (в якій поєднуються протилежності), як медитація, так і усвідомлені сновидіння, які становлять особливу педагогіку.

На відміну від медитативного стану, в який людина потрапляє в бадьорому стані, генеруючи стан, проміжний між сном і бадьорістю, в усвідомлене сновидіння людина потрапляє зі стану сну, точніше швидкого сну, в якому активна діяльність правої півкулі головного мозку, коли людина не усвідомлює себе. У той момент, коли людина усвідомлює, що спить, активізується діяльність лівої усвідомлюючої півкулі, що приводить до поєднання право- і лівопівкульових функцій. За таких умов людина усвідомлює себе у своїх снах і може режисерувати їх, змінюючи на власний розсуд сюжетну лінію, у тому числі з метою розвитку тих чи інших якостей, що і дозволяє говорити про педагогіку усвідомлених сновидінь, яка виявляє колосальні ресурси для розвитку людини, оскільки, як показує практика усвідомлених сновидінь, дозволяє досягати педагогічних цілей набагато швидше, ніж у звичайному стані. Причому, в усвідомленому сновидінні ступінь реальності того, що відбувається, перевершує реальність, про що говорить загострення органів почуттів людини і посилення сенсорних якостей сновидіння, коли звуки, кольорова гамма стають більш насиченими [6; 7].

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. За таких умов корекція "дітей сонця" передбачає активізацію лівопівкульового начала психічної активності (через форми сенсорної активності, притаманні лівій півкулі – ритм, холодна кольорова гама та ін.), у тому числі розвиток в них

особистісного начала завдяки створенню такого соціально-педагогічного й тренінгово-терапевтичного середовища, яке дозволяє дитині-сонця усвідомлювати себе через розвиток рефлексії, розширення соціально-рольового репертуару.

Діти з аутичними формами життєдіяльності реалізують стан укорінення у ЛП психічній активності. Відповідно, ця проблема корегується завдяки активізації у "дітей дощу" ПП активності зі всіма терапевтично-тренінговими наслідками, що з цього випливають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балонов Л.Я. Функциональная асимметрия в организации речевой деятельности / Л.Я. Балонов, В.Л. Деглин, Т.В. Черниговская // Сенсорные системы. Сенсорные процессы и асимметрия полушарий. – Л.: Наука, 1985. – С. 99–15.
2. Брагина Н.Н. Функциональные асимметрии человека / Н.Н. Брагина, Т.А. Доброхотова. – М. : Медицина, 1988. – 288 с.
3. Вознюк А.В. Информационная концепция здоровья личности // Акмеология 2013. Методологические и методические проблемы. Выпуск 22 / Под ред. Н.В. Кузьминой, Е.Н. Жариновой. – СПб.: Из-во "Центр стратегических исследований", 2013. – С. 37-46.
4. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика : Монографія / О.В. Вознюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 708 с.
5. Вознюк О. Психоаналітичні методи корекції негативних психоемоційних станів / О. Вознюк, Є Романенко // Психолог. – 2007. – № 5. – С. 28-30.
6. Вознюк А.В. Педагогика осознанных сновидений и нулевых состояний / А.В. Вознюк. – Житомир: Koob publications, 2019. – 155 с.
7. Вознюк О.В. Постнекласична педагогіка як потужний ресурс професійної освіти / О.В.Вознюк // Професійна підготовка фахівців: креативний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во Євенок О. О.,

2017. – С. 28-71.

8. Выготский Л.С. К проблеме психологии шизофрении / Л.С. Выготский // Хрестоматия по патопсихологии. – М.: Изд. МГУ, 1984. – С. 60–65.

9. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатологий, их статика, динамика, систематика / П.Б. Ганнушкин. – М.: Медицина, 1964. – С. 14–16.

10 Голубева Е.А. Индивидуальные особенности памяти человека / Е. А. Голубева. – М.: Педагогика, 1980. – 151 с.

11. Каструбин Э.М. Трансовые состояния и "поле смысла" / Э.М. Каструбин. – М.: КСП, 1995. – 215 с.

12. Лурия А. Р. Об историческом развитии познавательных процес сов / А.Р. Лурия. – М.: Изд. МГУ, 1974. – 258 с.

13. Немчин Е.А. Состояния нервно-психического напряжения / Е.А. Немчин. – Л.: Изд. ЛГУ, 1983. – 167 с.

14. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка / С.С. Пальчевський. – Рівне : РДГУ, 2002. – 393 с.

15. Ротенберг В.С. Поисковая активность и адаптация / В.С. Ротенберг, В.В. Аршавский. – М.: Наука, 1984. – 192 с.

16. Симонов П.В. Корково-подкорковые взаимодействия в процессе формирования эмоций / П.В. Симонов // Журнал высшей нервной деятельности. Вып. 2. – Т. 41, 1991. – С. 211–220.

17. Скрипник Т. В. Системна психокорекцію дітей з розладами аутичного спектра // Т.В. Скрипник // Педагогічна і психологічна наука в Україні : зб. Наук. Праць : в 5 т. – Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. – К.: Педагогічна думка, 2012. – С. 388-398.

18. Справочник по психиатрии под ред. А. В. Снежевского. – М.: Медицина, 1985. – 416 с.

19. Спрингер С. Левый мозг, правый мозг / С. Спрингер, Т. Дейч. – М.: Мир, 1983. – 256 с.

20. Херсонский Б.Г. Зигмунд Фрейд. Автобиография бессознательного / Б.Г. Херсонский // Фрейд З. Толкование сновидений. – Киев: Здоровье, 1991. –

C. 23–24.

21. Flor-Henry P. Cerebral aspects of the organic response normal and deviatinal / P. Flor-Henry // Third International Congress of Medical Psychology. – Rome, 1978. – P. 456–470.